

ساختمان فعل در گویش بهدینی محلی یزد

تاریخ ارسال: تاریخ پذیرش:

چکیده

پژوهش حاضر با هدف مطالعه و بررسی ساختمان فعل در گویش بهدینی محلی یزد، به بررسی این گویش باقیمانده از گویش‌های مرکزی ایران پرداخته است. داده‌های این پژوهش به شیوه مطالعه میدانی جمع‌آوری شده و جهت استخراج داده‌های گویشی، ابتدا چهارچوب اصلی سؤالات بر اساس «راهنمای گردآوری گویش‌ها برای گنجینه گویش‌های ایرانی» تهیه و سپس با استفاده از شیوه مصاحبه نیمه‌ساخت یافته، به استخراج جملات در بافت طبیعی سخنگویان این گویش پرداخته شده است. پس از اتمام مصاحبه‌ها و با پیاده‌سازی متن صحبت‌ها، تمامی جملات ثبت شده از مصاحبه با گویشوران ۲۱ تا ۷۰ ساله، پیکره‌ای بالغ بر ۱۱۵۰۰ واژه جمع‌آوری شده و مورد ارزیابی و تحلیل قرار گرفته و ساختمان فعل‌های بکار رفته در جملات مستخرج، بررسی شده است. در این روش، انواع جملات برحسب زمان‌های مختلف افعال دسته‌بندی و ساختار آنها توصیف گشته است. یافته‌های حاصل از پژوهش، در کنار توصیف ساختمان فعل در انواع زمان‌های مورد استفاده در این گویش، نشان‌دهنده بهره‌گیری از واژه‌بست‌های ضمیری برای نمایش ویژگی‌های خاص دستوری مانند تطابق شخص و شمار در این گویش است. همچنین مطالعه تفاوت رفتار افعال لازم و متعدی در صورت‌های مختلف زمان گذشته در این گویش نشان‌دهنده وجود ساخت کنایی دوگانه حساس به زمان و متعدی بودن در گویش بهدینی محلی یزد می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: ساختمان فعل، گویش بهدینی محلی یزد، ساخت کنایی، ساخت کنایی دوگانه.

۱. مقدمه

شهر یزد با آب و هوای تقریباً بیابانی، مرکز استان یزد و همچنین آخرین مرکز تجمع زرتشتیان در مرکز ایران است که جمعیت آنها حدوداً به ۲۵ هزار نفر می‌رسد. زرتشتیان ایران در گفتگوهای روزانه خود به زبان دری زرتشتی صحبت می‌کنند که در برخی متون، «زبان بهدینان» خوانده شده است. گویش یزدی رایج در این منطقه در کنار گویش بهدینان کرمان، یکی از دو گویش زبان

بهدینی است که دری زرتشتی نیز نامیده می‌شود (فرهمند، ۱۳۹۶). گویش بهدینی یزد به گروه مرکزی زبان‌های ایرانی تعلق دارد (Windfuhr, 1989) که طبق تعریف (Lecoq, 1989) شامل گروهی از گویش‌های رایج در منطقه مرکزی ایران در محدوده مابین اصفهان، یزد، همدان و تهران است. این گویش اصیل و کهن که فاقد خط یا صورت نوشتاری است و تنها صورت گفتاری دارد، با توجه به تعداد اندک گویشوران و همچنین عدم انتقال زبان به نسل جدید، بر اساس تعریف بشیرنژاد (۱۳۸۳) در زمره زبان‌های در معرض خطر طبقه‌بندی شده و در اطلس زبان‌های در معرض خطر یونسکو^۱ در گروه زبان‌های «قطعاً در معرض خطر»^۲ طبقه‌بندی شده است. زبان بهدینان که خود آن را «دری» می‌نامند، یکی از زبان‌های اصیل ایرانی است و به شاخه مرکزی از دسته غربی شمالی تعلق دارد. این زبان در تعداد واج‌ها، واج‌آرایی، آواشناسی، ساخت واژه و حتی نحو با فارسی تفاوت‌هایی دارد و همچنین بررسی تاریخی نشان می‌دهد که از نظر تکوینی هم به گروهی جدا از فارسی دری تعلق دارد. این زبان دارای گویش‌ها و لهجه‌های متعدد از جمله دو گویش اصلی کرمانی و یزدی است که گویش کرمانی آن تقریباً رو به فراموشی است، اما گویش یزدی آن با لهجه‌های مختلف (حدود ۲۸ لهجه) هنوز گویشور دارد. در شهر یزد، زبان دری زرتشتی در محله‌های مختلف به صورت گویش‌های متفاوت در جریان است و بین گویشوران لهجه‌های مختلف، تفاهم متقابل نسبی وجود دارد. در این میان، لهجه «محلتی»^۳ شهر یزد به اعتبار مرکزیت شهر یزد و همچنین به اعتبار سخن گفتن موبدان به این لهجه، دارای ارزشی برتر است که می‌توان آن را به عنوان گونه معیار برای بهدینان در نظر گرفت (مزدآپور، ۱۳۷۴: ۲۳-۲۵). بر این اساس، پژوهش حاضر به مطالعه و ثبت ساخت فعل در این گویش پرداخته و بر آن است تا انواع مختلف زمان‌ها، وجوه متفاوت فعل، عناصر تشکیل‌دهنده ساخت فعل و قواعد حاکم بر آن، ساخت کنایی در این زبان و تفاوت ساخت فعل گذشته برای هر دو دسته افعال لازم و متعدی این گویش ثبت و بررسی نماید.

1. UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger

2. Definitely endangered

۳. دری محلتی (dari-ye-mahlati) کوتاه‌شده «دری محله زرتشتیان شهر یزد» است.

۲. مبانی نظری و مروری بر مطالعات گذشته

علی‌رغم قدمت تاریخی طولانی گویش بهدینی محلی یزد و رواج آن در بخش‌های مختلف مناطق مرکزی ایران، پژوهش‌های صورت گرفته بر روی این گویش از لحاظ تعداد انگشت‌شمار و از لحاظ حوزه پژوهش نیز محدود به جنبه‌هایی خاص بوده و تا کنون مطالعه جامعی بر روی این گویش صورت نگرفته است. مطالعات صورت گرفته بر روی این گویش شامل پژوهش‌هایی پراکنده است که از جمله مهم‌ترین آنها، ثمره (۱۳۵۴) در مقاله‌ای با عنوان «پاره‌ای ویژگی‌های دستوری دری، گونه زین‌آبادی»، تحلیلی از مشخصه‌های نحوی و صرفی گویش زین‌آبادی دری زرتشتی را برای اولین بار ارائه داده و بررسی ساختمان فعل، ستاک گذشته و حال، نشانه مصدری و حتی برخی دگرگونی‌های واجی را هم توصیف نموده و از لحاظ صرفی، شناسه‌های فعلی را به دو دسته پیش‌فعلی و پس‌فعلی تقسیم کرده است. وی همچنین در مقدمه خود ضمن معرفی این گویش، به در معرض خطر بودن این زبان نیز اشاره می‌کند که خود این امر اهمیت مطالعه و پژوهش هرچه بیشتر بر روی این زبان را نمایان می‌کند. فیروزبخش (۱۳۷۶) نیز در کتاب خود با عنوان «بررسی ساختمان دستوری گویش بهدینان شهر یزد» زبان زرتشتیان شهر یزد را به لحاظ نحوی تجزیه و تحلیل کرده است. در کنار این‌ها، یکی از مهم‌ترین و جامع‌ترین پژوهش‌هایی که درباره زبان و گویش دری زرتشتی انجام شده است، «واژه‌نامه گویش بهدینان شهر یزد» است که تا به حال در سه جلد توسط مزداپور (۱۳۷۴، ۱۳۹۷) نوشته شده است. وی در هر جلد از این پژوهش که به فاصله حدود ده سال از یکدیگر منتشر شده‌اند، مقدمه‌ای جامع بالغ بر ۱۰۰ صفحه در مورد جنبه‌های مختلف زبان دری زرتشتی نوشته است. همچنین پولادی درویش (۱۳۷۹) در مقاله خود با عنوان «توصیف پاره‌ای از ویژگی‌های فعل در گویش بهدینان (مرکز شهر یزد)» به بررسی و توصیف روستا ساختی گونه گفتاری گویش بهدینان پرداخته است. در کنار پژوهش‌های زبان‌شناسی، «فرهنگ بهدینان» سروشیان (۱۳۴۵) از جمله آثار ارزشمند دیگری است که در آن به گردآوری چندین هزار واژه از زبان زرتشتیان شهرهای یزد و کرمان پرداخته شده است. از دیگر پژوهش‌های انجام شده درباره زبان دری زرتشتی، پژوهشی است که در سال ۲۰۰۴ به نام «پروژه زبان دری» برای دانشگاه برکلی، توسط فرودی و توسا روندانی انجام گرفته که طی آن در کنار

کار میدانی، به بسیاری از جنبه‌های فرهنگی و اجتماعی زندگی زرتشتیان هم پرداخته شده و اساساً پژوهش در دو بخش با نام‌های زرتشتیان و کار میدانی ارائه گشته است.

۳. روش پژوهش

فعل و ساختمان آن یکی از مهم‌ترین ارکان مطالعه در بررسی هر زبانی است، چرا که در بسیاری از زبان‌ها جمله در بنیادی‌ترین حالت خود می‌تواند تنها متشکل از یک فعل بوده و با این حال دارای معنای تام و تمام باشد. همچنین بخش عمده‌ای از ویژگی‌های نحوی مانند شخص، شمار، مطابقه و زمان در بسیاری از زبان‌ها توسط فعل بازنمایی می‌گردد. بنابراین مطالعه و شناخت فعل، ویژگی‌های آن و ساختمان و ارکانش، یکی از بخش‌های ضروری و در عین حال جالب توجه در مطالعه هر زبانی محسوب می‌گردد. فعل در گویش بهدینی محلی یزد نیز یکی از ارکان اصلی جمله است که محل تبلور معنای اصلی محمول بوده و تمام ویژگی‌های ذکر شده چون نمود شخص، شمار، مطابقه و زمان را داراست. بر این مبنا داده‌های این پژوهش با استفاده از روش مطالعه میدانی گردآوری شده است. به نحوی که ابتدا ساختار کلی مفاهیم مورد نظر جهت مصاحبه بر اساس «راهنمای گردآوری گویش‌ها برای گنجینه گویش‌های ایرانی» (فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ۱۳۹۹) در نظر گرفته شده و سپس با استفاده از شیوه مصاحبه نیمه ساخت یافته^۴، که شامل سؤالات با پایان باز است، جملات سخنگویان این گویش در بافت طبیعی خود استخراج گردید. سپس با پیاده‌سازی متن تمام مصاحبه‌ها، کلیه جملات ثبت شده حاصل از شش ساعت مصاحبه با گویشوران ۲۱ تا ۷۰ ساله، پیکره‌ای شامل ۸۶۵۰ واژه جمع‌آوری شد و از منظر ساختمان فعل‌های بکار رفته در جملات، مورد بررسی قرار گرفت و انواع جملات برحسب زمان‌های مختلف فعل دسته‌بندی و ساختار آنها استخراج و توصیف شد.

۳-۱. ستاک حال و گذشته فعل

بخش اصلی فعل را ستاک فعل تشکیل می‌دهد که عموماً بر حسب زمان، به یک، دو و یا چند شکل مختلف نمایان شده و در ساخت صیغگان مشارکت می‌نماید. در گویش بهدینی محلی یزد نیز فعل دارای دو ستاک اصلی «گذشته» و «حال» است که در هر کدام در ساخت زمان خاص خود استفاده می‌شوند. در عین حال این زبان دارای ساخت ستاک‌های متفاوتی برای فعل‌های باقاعده^۵ و بی‌قاعده^۶ است. گروه افعال باقاعده این گویش متشکل از فعل‌هایی است که رابطه میان ستاک گذشته و حال آن‌ها منظم است و با جدا کردن پسوند مصدرساز از مصدر، «ستاک» فعل به دست می‌آید؛ درحالی‌که رابطه میان ستاک حال و گذشته افعال بی‌قاعده منظم نیست. در این دسته از افعال بی‌قاعده، با حذف پسوند مصدرساز، امکان ساخت ستاک حال فعل به دست نمی‌آید. به عبارت دیگر، رابطه بین ستاک ماضی و مضارع این دسته افعال شفاف نبوده و برخلاف گروه افعال باقاعده، امکان ساخت ستاک مضارع بر اساس ستاک ماضی وجود ندارد. برخی از این افعال که باقاعده نامیده می‌شوند دارای رابطه شفاف میان مصدر، ستاک حال و ستاک گذشته فعل هستند. به سخنی دیگر، درحالی‌که آن دسته از افعال این گویش که باقاعده نامیده می‌شوند دارای رابطه شفاف میان مصدر، ستاک حال و ستاک گذشته فعل هستند؛ در گروهی دیگر میان ستاک حال و گذشته فعل ارتباط قاعده‌مند وجود ندارد و صورت ستاک حال، از روی ستاک گذشته قابل بازیابی نیست. در این گونه افعال شکل ستاک حال باید به صورت سمایی در ذخیره واژگان سخنگویان ثبت گردد. به عنوان نمونه‌ای از افعال باقاعده، ساخت فعل «پرسیدن» و ارتباط موجود بین شکل مصدری و ستاک حال آن قابل بررسی است. در این فعل متعدی باقاعده، ستاک حال «pars» متشکل است از چهار واج نخست مصدر فعل «parsudvun». درحالی‌که ستاک حال فعل بی‌قاعده «افتادن» به صورت «k» ساخته می‌شود که با واج‌های نخست شکل مصدری فعل یعنی «kaftvun» مطابقت نمی‌نماید و با حذف علامت مصدرساز «un» صورت باقیمانده برابر ستاک حال فعل نیست. همچنین گروه دیگری از افعال بی‌قاعده در این زبان نیز وجود دارند که رابطه میان ستاک حال و گذشته فعل فاقد شباهت آوایی است. به عنوان نمونه شکل مصدری فعل «دیدن» برابر است با «didvun» که با حذف

5. Regular

6. Irregular

علامت مصدرساز «vun» صورت حاصل برابر ستاک حال فعل «vin» نیست. همانطور که مشاهده می‌شود در این گروه از افعال، ستاک ماضی و مضارع دو فعل صورت‌های مکملی هستند که از یک ریشه مشترک حاصل نشده و ساخت آنها به صورت «سماعی» صورت می‌پذیرد.

جدول ۱: ستاک حال و گذشته افعال بی‌قاعده و باقاعده و شکل مصدری آنها

نوع فعل	معنی	ستاک گذشته	ستاک حال	ساخت مصدر
لازم بی‌قاعده	آمدن	omo	ta	omudvun
لازم باقاعده	خواهیدن	xoftud	xoft	xoftudvun
متعدی بی‌قاعده	دیدن	did	vin	didvun
متعدی باقاعده	پوشیدن	pušud	puš	pušudvun

۲-۳. ساخت مصدر

علامت ساخت مصدری در گویش بهدینی محلی یزد پسوند «un» است که با اضافه شدن به انتهای ستاک گذشته فعل، مصدر را تشکیل می‌دهد. با این حال در ساخت گروه‌های متفاوتی از افعال باقاعده و بی‌قاعده این زبان، پیش از علامت مصدری مذکور، علامت «d» و یا «t» قرار می‌گیرد. بنابراین در شناسایی علامت مصدری و رمز ستاک افعال، تنها تفکیک علامت «un» کافی نبوده و برحسب نوع افعال، شناسایی علامت اضافه شده پیش از آن نیز ضروری می‌نماید. با این حال توجه به روند تاریخی تغییر در علامت مصدرساز فعل در گویش‌های بهدینی نشان‌دهنده آن است که به صورت تاریخی علامت مصدرساز این زبان علامت «-mān» بوده است، اما در طی زمان در گویش کرمانی به صورت «mun» و در گویش یزدی به صورت «vun» درآمده و سپس «V» ابتدای این پسوند، در برخی از گویش‌های مختلف این زبان حذف شده و تنها «un» باقیمانده است، درحالی‌که در برخی دیگر از گویش‌ها هنوز در جای خود باقی بوده و به تلفظ درمی‌آید (مزدآپور، ۱۳۹۷: ۷). در گویش محلی یزد، که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفت، «V» ابتدای علامت مصدرساز، در برخی ساخت‌های مصدری مانند «کردن» در جمله ۱ حذف شده است، درحالی‌که در مصدر «تیندن» در جمله شماره ۲، حضور دارد.

در زیر چند نمونه مختلف از کاربرد مصدر در جملات جهت آشنایی بیشتر ارائه می گردد.

۱) taš e trin
kartun o taš e kri sujnadvun, hma-š ruš kartun-e taš on.

«آتش در تنور روشن کردن و آتش در اجاق سوزاندن، همه اش روشن کردن آتش است».

۲) tinadvun o vaptun-oš ya ra: vo puriz kartun o svær kartun-oš di ya ra:.

تیندن و بافتنش یک مسأله و «پوریز» کردن و سوار کردن هم یک مسأله (بود).

۳-۳. صفت فعلی گذشته

صفت فعلی گذشته در گویش بهدینی محلی یزد با اضافه کردن پسوند -a به آخر ستاک گذشته فعل ایجاد شده و هم به عنوان اسم و هم به عنوان صفت در ساخت افعال لازم گذشته بعید و التزامی، و افعال متعدی گذشته نقلی، بعید و التزامی بکار می رود. چند نمونه صفت فعلی گذشته جهت آشنایی بیشتر در جدول شماره ۲ ارائه می گردد.

جدول ۲: ساخت مصدری چند فعل بی قاعده و باقاعده و شکل صفت فعلی آنها

a + ستاک گذشته

معنی	صفت فعلی گذشته	ستاک گذشته
مانده	menuda	menud
خوابیده	xoftuda	xoftud
خورده	xarta	xart
پخته	paxa	pax

به عنوان نمونه، چند جمله که در آن صفت فعلی گذشته بکار رفته است در زیر ارائه می گردد.

«خشت پخته اسمش آجر ۳) bešt-i paxa num-i be=š vajor on. است.»

۳ ش م-هست آجر ۳ ش م-آن- به کسره اضافه-نام صفت فعلی گذشته-پخته کسره اضافه-خشت

۴) na-kra čem-
e xarta but. «نکنه چشم خورده بود!»
۳ ش م-بودن صفت فعلی گذشته-خوردن به-چشم ۳ ش م-کردن-نفی

۳-۴. شناسه‌ها

در گویش بهدینی محلی یزد، شناسهٔ فاعلی، در جایگاه پس از فعل قرار گرفته، به انتهای ستاک انواع فعل‌ها متصل شده و نمایانگر شخص و شمار آن است. با این حال تنها شیوهٔ نمایش شخص و شمار، کاربرد شناسه‌های فاعلی در جایگاه پس از فعل نبوده و در زمان‌های متفاوتی از فعل‌های متعدی گذشته، واژه‌بست‌هایی در جایگاه‌های پیش از فعل ظاهر می‌شوند که همزمان نمایانگر فاعل منطقی فعل، شخص و شمار آن هستند. جدول ۳ در زیر، نشان‌دهندهٔ شناسه‌های فاعلی نمایانگر این حالت در گویش بهدینی محلی یزد است.

جدول ۳: شناسه‌های فاعلی

نوع	نوع فعل	شمار	اول شخص	دوم شخص	سوم شخص
شناسهٔ فاعلی	همهٔ انواع فعل‌ها	مفرد	-ε	-i	-a
		جمع	-m	-t	-εn

۳-۵. انواع فعل از نظر زمان و وجه

ساخت فعل در گویش بهدینی محلی یزد دارای هر سه زمان گذشته، حال و آینده است که هر یک از این زمان‌ها، از نظر وجوه مختلف آن مورد تحلیل قرار می‌گیرد.

۳-۵-۱. فعل امر و امر منفی

برای ساخت فعل امر، واژه‌بست‌های «u»، «ve»، «be» و «a» پیش از ستاک حال فعل بکار می‌روند. مانند «vešid» به معنای «بروید» که فعل امر مضارع جمع برای «رفتن» است و «bekud» که صورت امری فعل «زدن» است در دوم شخص مفرد مضارع و فعل «unig» که شکل امر دوم شخص فعل «نشستن» است. درحالی‌که جهت ساخت امر منفی (نفی) از واژه‌بست «ma» پیش از ستاک حال فعل استفاده می‌گردد مانند آنچه در فعل مفرد مضارع «maku» به معنای «نکن» دیده می‌شود و یا صورت امر منفی جمع در فعل «makri» به معنای «نکنید». به عنوان نمونه، چند جمله که در آن افعال امر و نهی بکار رفته است در زیر ارائه می‌گردد.

۵) sirat=oš vešur.

۲ ش م- شستن- امر ۳ ش م- صورت

«صورت رو بشور.»

۶) taš e ruš ma-kri.

۲ ش م- کردن-نفی روشن را آتش

«آتش روشن نکنی.»

۳-۵-۲. فعل حال ساده (حال اخباری)

زمان حال ساده یا حال اخباری، در این گویش با اتصال شناسه‌های فاعلی (جدول ۳) به انتهای ستاک حال افعال ساخته می‌شود. حالت منفی افعال حال اخباری یا ساده نیز، با استفاده از اضافه کردن واژه‌بست منفی‌ساز «na» به ابتدای ستاک حال شکل می‌گیرد. به عنوان مثال، از ستاک حال لازم «nig» به معنای «نشستن» با اضافه کردن شناسه فاعلی دوم شخص «i» فعل حال ساده «nigi» به معنای «می‌نشینی» تشکیل می‌شود و با افزودن واژه‌بست منفی‌ساز «na» به ابتدای آن، صورت منفی این فعل ساخته شده است. جهت ساخت فعل متعدی نیز همین شیوه قابل کاربرد است. به عنوان مثال در ساخت فعل حال اخباری از مصدر «xartvun» به معنای «خوردن» که فعلی متعدی است، با اضافه کردن شناسه فاعلی دوم شخص جمع «id» به انتهای ستاک حال یعنی

«xar»، صرف حال اخباری آن به شکل «xrid» به دست آمده و با افزودن واژه‌بست منفی ساز «na» به ابتدای پایه، صورت منفی حال اخباری فعل به شکل «naxrid» را به دست می‌دهد. در جدول شماره ۴ در زیر صرف حال ساده فعل لازم «نشستن» با مصدر «naštvan» و همچنین فعل متعدی «خریدن» با مصدر «hridvun» جهت مطالعه بیشتر ارائه می‌گردد.

جدول ۴: ساخت فعل در زمان حال ساده

شناسهٔ فاعلی + ستاک حال + e

naštvan	معنی	مفرد	معنی	جمع
اول شخص	می‌نشینم	nige	می‌نشینم	nigim
		۱ ش م-نشستن		۱ ش ج-نشستن
دوم شخص	می‌نشینی	nigi	می‌نشینید	nigid
		۲ ش م-نشستن		۲ ش ج-نشستن
سوم شخص	می‌نشیند	niga	می‌نشینند	nigen
		۳ ش م-نشستن		۳ ش ج-نشستن
hridvun	معنی	مفرد	معنی	جمع
اول شخص	می‌خرم	hrine	می‌خریم	hrinim
		۱ ش م-خریدن		۱ ش ج-خریدن
دوم شخص	می‌خری	hrini	می‌خرید	hrinid
		۲ ش م-خریدن		۲ ش ج-خریدن
سوم شخص	می‌خرد	hrina	می‌خرند	hrinen
		۳ ش م-خریدن		۳ ش ج-خریدن

۳-۵-۳. فعل حال التزامی

علامت ساخت حال التزامی در گویش بهدینی محلی یزد «۷۴» است که به ابتدای ستاک حال افعال لازم و متعدی اضافه می‌شود. به عنوان مثال جهت ساخت فعل مضارع التزامی از مصدر لازم «šodvun» به معنای رفتن، علامت التزامی ساز «۷۴» به ابتدای ستاک حال «šod» اضافه شده و

سپس با افزودن واژه‌بست فاعلی به انتهای ستاک فعل، حال التزامی در صیغه سوم شخص جمع به شکل «vėšėnė» تشکیل می‌شود. در ساخت فعل حال التزامی بین افعال لازم و متعدی تفاوتی وجود ندارد به عنوان نمونه در جمله شماره ۷ در زیر توجه شود:

v) ta devu dars vexini.

تو می‌خواهی - ۲ ش.م درس وند نمود التزامی - خوانی

«تو می‌خواهی درس بخوانی»

همانطور که مشاهده می‌شود صرف فعل دوم شخص مفرد متعدی از مصدر «xėnudvun» بر همین اساس با افزودن نشانه التزامی به ابتدای ستاک حال فعل متعدی و نیز اضافه کردن شناسه فاعلی به انتهای آن به شکل «vėxini» صورت می‌گیرد.

در جدول شماره ۵ در زیر صرف حال ساده فعل لازم «رفتن» با مصدر «šodvun» و همچنین فعل متعدی «خواندن» با مصدر «xėnudvun» جهت مطالعه بیشتر ارائه می‌گردد.

جدول ۵: ساخت فعل در زمان حال التزامی

شناسه فاعلی + ستاک حال + vė

šodvun	معنی	مفرد	معنی	جمع
اول شخص	بروم	vėše	برویم	vėšim
		۱ ش م-رفتن-ب	۱ ش ج-رفتن-ب	
دوم شخص	بروی	vėšid	بروید	vėšid
		۲ ش م-رفتن-ب	۲ ش ج-رفتن-ب	
سوم شخص	برود	vėšut	بروند	vėšen
		۳ ش م-رفتن-ب	۳ ش ج-رفتن-ب	
xėnudvun	معنی	مفرد	معنی	جمع
اول شخص	بخوانم	vėxine	بخوانیم	vėxinim
		۱ ش م-خواندن-ب	۱ ش ج-خواندن-ب	

vexinid	بخوانید	vexini	بخوانی	دوم شخص
۲ ش ج-خواندن-ب		۲ ش م-خواندن-ب		
vexinen	بخوانند	vexina	بخواند	سوم شخص
۳ ش ج-خواندن-ب		۳ ش م-خواندن-ب		

جهت ساخت حالت منفی افعال لازم و متعدی در زمان حال التزامی، ابتدا علامت ساخت حال التزامی «vε» حذف شده، سپس واژه‌بست منفی ساز «na» به ابتدای «ستاک حال+ شناسهٔ فاعلی» اضافه می‌گردد. به عنوان مثال صورت منفی حال التزامی اول شخص «vεšE» به معنای «بروم» با حذف علامت ساخت حال التزامی «vε» از ابتدای آن و افزودن واژه‌بست منفی ساز، به شکل «našE» به معنای «نروم» ساخته می‌شود.

۳-۵-۴. فعل حال مستمر

«حال مستمر» یا آنچه «حال استمراری در حال انجام» نامیده می‌شود، به کمک صرف مضارع فعل «داشتن» پیش از فعل حال ساده یا حال استمراری البته با حذف پیشوند استمراری «e» به دست می‌آید. در گویش بهدینی محلی یزد نیز، جهت ساخت افعال لازم و متعدی در این زمان، صورت حال استمراری افعال مختلف که از اضافه شدن شناسه‌های فاعلی جدول ۳ به ستاک مضارع فعل به دست می‌آید، پس از صرف فعل حال استمراری «doštʋn» بکار می‌رود.

۸) drim e-xoftim.

خواب: ستاک حال-وند نمود ناقص-داریم: ستاک حال

«داریم می‌خوابیم»

همانطور که در جملهٔ ۸ مشخص است، با اضافه شدن شناسه‌های فاعلی به ستاک حال فعل «داشتن»، ابتدا این فعل در صیغهٔ مورد نظر صرف شده و سپس صرف فعل اصلی به صورت حال استمراری به آن افزوده می‌شود.

جدول شمارهٔ ۶ در زیر صرف حال سادهٔ فعل «doštʋn» را که مانند «داشتن» در فارسی است، در کنار فعل متعدی «xartʋn» به معنای «خوردن» نمایش می‌دهد.

جدول ۶: ساخت فعل حال مستمر
شناسهٔ فاعلی + ستاک حال + صرف فعل doštʋun

فعل	معنی	مفرد	معنی	جمع
دارم می‌خورم	dare xre	داریم	darim xrim	اول شخص
۱ ش م-خوردن ۱ ش م-	داشتن	۱ ش ج-خوردن ۱ ش ج-	داشتن	
داری	dari xri	دارید	darid xrid	دوم شخص
۲ ش م-خوردن ۲ ش م-	داشتن	۲ ش ج-خوردن ۲ ش ج-	داشتن	
دارد می‌خورد	dara xra	دارند	daren xren	سوم شخص
۳ ش م-خوردن ۳ ش م-	داشتن	۳ ش ج-خوردن ۳ ش ج-	داشتن	

در این گویش نیز مانند فارسی معیار، افعال در زمان حال مستمر، دارای صورت منفی نبوده و تنها به صورت مثبت کاربرد دارند.

۳-۵-۵. فعل آینده

در گویش بهدینی محلی یزد، ساخت مجزایی برای صرف فعل در زمان آینده وجود نداشته و گویشوران این زبان، از صرف فعل حال ساده برای افادهٔ مفهوم آینده بهره می‌برند.

۳-۵-۶. فعل گذشته

گویش بهدینی محلی یزد، دارای ویژگی‌های خاصی در صرف فعل زمان گذشته است که توجه به آن را حائز اهمیت بیشتر می‌نماید. در این گویش، بین ساخت فعل گذشته برای افعال لازم و متعدی تفاوت وجود دارد. به این صورت که جهت نمایش فاعل در صرف زمان‌های مختلف

افعال لازم، از افزودن شناسه‌های فاعلی به انتهای فعل استفاده می‌شود. در حالی که، جهت نمایش فاعل افعال متعدی در زمان‌های گوناگون گذشته، از پیش‌بست‌های مجزایی به شرح جدول ۷ در زیر بهره برده می‌شود.

جدول ۷: پیش‌بست‌های مشخصگر فاعل فعل متعدی در انواع زمان‌های گذشته

پیش‌بست فعلی	شمار	اول شخص	دوم شخص	سوم شخص
گذشته ساده متعدی	مفرد	om	od	oš
	جمع	mo	do	šo
گذشته استمراری، نقلی، دور و التزامی متعدی	مفرد	me	de	še
	جمع	mo	do	šo

در زیر چند نمونه جهت آشنایی بیشتر ارائه می‌گردد:

۹) parhana-d para ne o od=veř ša-š vedarzi.

بدوز-۲ش.م آن-اش مفاعلی=۲ش.م باید واست پاره پیراهن-ت

«پیراهنت پاره شده است و باید آن را بدوزیش.»

۱۰) vay b be o ruji ge xabar-e erdešir juni-ye verun- behešti šo=art.

آورد مفاعلی=۳ش.ج روان-بهشتی جوانمرد اردشیر خبر(مرگ) که روزی بر آن وای

«وای بر آن روزی که خبر مرگ اردشیر جوانمرد خدایامرز را آوردند»

۱۱) o merdoge ke hado ta gap še=košt moalem on.

هست-۳ش معلم کرد مفاعلی=۳ش.م صحبت تو با که مردی آن

«آن مردی که با تو صحبت می‌کرد معلم است»

همانطور که از جدول شماره ۷ و مثال‌های ارائه شده در بالا برمی‌آید، پیش‌بست‌های نشان‌دهنده عامل در جملات کنایی که پیش از فعل گذشته متعدی ظاهر می‌شوند، در حالت

جمع، برای انواع فعل‌های متعدی یکسان بوده، و تمایز بین این پیش‌بست‌ها تنها در صیغگان مفرد دو گروه زمانی «گذشته متعدی ساده» از سویی و «گذشته‌های متعدی استمراری، نقلی، دور، و التزامی» از دیگر سو مشاهده می‌شود.

۳-۵-۷. فعل گذشته ساده

در این گویش، ساخت فعل گذشته ساده لازم با کمک افزودن شناسه‌های فاعلی به انتهای ستاک گذشته فعل تشکیل می‌شود. به عنوان مثال صورت گذشته ساده اول شخص مفرد برای فعل «رفتن» با مصدر «šodvun»، به کمک افزودن شناسه فاعلی «ε» به انتهای ستاک گذشته این فعل که برابر است با «šO» تشکیل می‌شود. جدول شماره ۷ در زیر، صرف گذشته ساده فعل لازم «رفتن» را نمایش می‌دهد.

جدول ۸: ساخت فعل گذشته ساده لازم

شناسه فاعلی + ستاک گذشته				
šodvun	معنی	مفرد	معنی	جمع
اول شخص	رفتم	šO-ε	رفتیم	šO-im
		۱ ش م-رفتن	۱ ش ج-رفتن	
دوم شخص	رفتی	šO-i	رفتید	šO-id
		۲ ش م-رفتن	۲ ش ج-رفتن	
سوم شخص	رفت	šO-	رفتند	šO-εn
		۳ ش م-رفتن	۳ ش ج-رفتن	

در مقابل، ساخت گذشته متعدی در این گویش با اضافه کردن پیش‌بست‌های خاص ساخت فعل گذشته متعدی که در جدول ۷ در بالا ارائه شده‌اند، به ابتدای ستاک گذشته فعل و بدون افزودن شناسه فاعلی به دست می‌آید. به این معنی، ساخت فعل گذشته متعدی در گویش بهدینی محلتی یزد فاقد شناسه فاعلی در جایگاه پس از ستاک فعل بوده، و شمار فاعل به کمک

پیش‌بست‌های خاص خود که در جدول ۷ ذکر شده اند، ساخته می‌شود. به عنوان مثال در جمله ۱۱ در زیر:

۱۱) vav še=ri ba bašt o vav še=ba dad.

داد مفاعلی=۳.ش.م آب و بست باغ روی مفاعلی=۳.ش.م آب

«آب را به باغ بست و به باغ آب داد.»

شخص و شمار فعل گذشته متعدی «آب بستن» به کمک پیش‌بست فاعلی «še» که نمایانگر سوم شخص جمع است نمایش داده می‌شود. همچنین جدول ۹ در زیر، ساخت فعل گذشته ساده در صیغگان مختلف فعل متعدی «xartvun» را جهت آشنایی بیشتر ارائه می‌دهد. جهت ساخت صورت گذشته ساده از مصدر فعل مرکب متعدی «entexab kartun» برای اول شخص مفرد، ابتدا ستاک گذشته ساده آن به صورت «entexab ka» ساخته شده و سپس پیش‌بست فاعلی «me» به ابتدای ستاک افزوده می‌شود. جدول ۱۰ در زیر، ساخت فعل گذشته ساده در صیغگان مختلف این فعل را جهت آشنایی بیشتر ارائه می‌دهد.

جدول ۹: ساخت فعل گذشته ساده متعدی

پیش‌بست مطابقه با فاعل + ستاک گذشته

xartvun	معنی	مفرد	معنی	جمع
اول شخص	خوردم	om-xa	خوردیم	mo-xa
		۱ ش م-خوردن		۱ ش ج-خوردن
دوم شخص	خوردی	od-xa	خوردید	do xa
		۲ ش م-خوردن		۲ ش ج-خوردن
سوم شخص	خورد	oš-xa	خوردند	šo-xa
		۳ ش م-خوردن		۳ ش ج-خوردن

جدول ۱۰: ساخت فعل گذشته ساده متعدی

پیش‌بست مطابقه با فاعل + ستاک گذشته

entexab kartun	معنی	مفرد	معنی	جمع
اول شخص	انتخاب کردم	me-entexab ka ۱ ش م-رفتن	انتخاب کردیم	mo-entexab ka ۱ ش ج-رفتن
دوم شخص	انتخاب کردی	de-entexab ka ۲ ش م-رفتن	انتخاب کردید	do-entexab ka ۲ ش ج-رفتن
سوم شخص	انتخاب کرد	še-entexab ka ۳ ش م-رفتن	انتخاب کردند	šo-entexab ka ۳ ش ج-رفتن

همچنین ساخت صورت منفی افعال لازم و متعدی در حالت گذشته ساده، با افزودن واژه‌بست منفی ساز «na» به ابتدای ستاک گذشته تشکیل می‌شود. به این ترتیب، ساخت صورت منفی فعل «šoe» تنها با افزودن واژه‌بست منفی ساز به صورت «našoe» به دست می‌آید و صورت منفی فعل «me entexab ka» به شکل «me entexab naka» خواهد بود.

۳-۵-۸. فعل گذشته استمراری

ساخت گذشته استمراری نیز در این گویش بر حسب لازم یا متعدی بودن فعل دارای صورت‌های متفاوتی است. برای ساخت گذشته استمراری فعل لازم، پس از افزودن پیشوند استمراری ساز «e» به ابتدای ستاک گذشته فعل، شناسه فاعلی به انتهای ستاک گذشته فعل افزوده می‌شود. به عنوان مثال جهت صرف گذشته استمراری فعل لازم «خوابیدن» از مصدر «xoftudvun»، پیشوند استمراری ساز «e» به ابتدای ستاک گذشته «xoftud» افزوده شده و با اضافه کردن شناسه فاعلی «e» صرف ماضی استمراری این فعل در حالت اول شخص مفرد به شکل «e xoftude» به دست می‌آید. جهت مقایسه بهتر صرف فعل گذشته ساده که در جدول ۸ ارائه شد با ساخت گذشته استمراری، جدول ۱۱ در زیر، صرف فعل «رفتن» را در صیغگان مختلف نمایش می‌دهد.

جدول ۱۱: ساخت فعل گذشته استمراری لازم

xoftudvun	معنی	مفرد	معنی	جمع
		e-xoftud-e		e-xoftud-im

اول شخص	می رفتم	۱ ش م- خوابیدن-می	می رفتیم	۱ ش ج- خوابیدن-می
دوم شخص	می رفتی	e-xoftud-i	می رفتید	e-xoftud-id
سوم شخص	می رفت	e-xoftud-a	می رفتند	e-xoftud-en

همانطور که پیشتر بیان شد، ساخت فعل متعدی در این گویش از شیوه متفاوتی تبعیت کرده و ساخت فعل گذشته استمراری، با افزودن پیش بست متناسب (به شرح جدول ۷) و افزودن آن به جایگاه پیش از ستاک گذشته فعل به دست می آید. به عنوان مثال جهت ساخت گذشته استمراری از فعل متعدی «didvun» برای دوم شخص مفرد، افزودن و پیش بست فعلی «de» به ابتدای ستاک گذشته «did» صورت صرفی «de did» به معنای «می بینی» را می سازد. جدول ۱۲ در زیر، صرف فعل متعدی «kušeš kartun» را در صیغگان مختلف گذشته استمراری نمایش می دهد.

جدول ۱۲: ساخت فعل گذشته استمراری متعدی

ستاک گذشته + پیش بست مطابقه با فاعل

kušeš kartun	معنی	مفرد	معنی	جمع
اول شخص	کوشش می کردم	me-kušeš ka	کوشش می کردیم	mo-kušeš ka
دوم شخص	کوشش می کردی	de-kušeš ka	کوشش می کردید	do-kušeš ka
سوم شخص	کوشش می کرد	se-kušeš ka	کوشش می کردند	šo-kušeš ka

ساخت صورت منفی گذشته استمراری فعل های لازم و متعدی نیز با قراردادن پیشوند منفی ساز «na» در جایگاه پس از پیشوند استمراری و پیش از ستاک گذشته فعل صورت می گیرد. به این

ترتیب، «našoe» صورت منفی فعل «می‌رفتم» و «šmo kušēš do naka» صورت منفی فعل «شما کوشش نمی‌کردید» است.

۳-۵-۹. فعل گذشته مستمر

ساخت صورت مستمر فعل گذشته لازم در گویش بهدینی محلی یزد، با استفاده از صرف فعل ماضی «daštun» به علاوه ستاک گذشته فعل به همراه شناسه فاعلی مورد نظر ساخته می‌شود. بر این اساس جهت ساخت فعل گذشته مستمر فعل «رفتن» در صیغه اول شخص مفرد، ابتدا با افزودن شناسه فاعلی اول شخص «ε» به انتهای ستاک ماضی «داشتن» صورت «dašte» به دست آمده و سپس با تکرار همین فرآیند، و ساخت صورت گذشته «šoe»، صورت گذشته مستمر «dašte šoe» به معنای «داشتم می‌رفتم» تشکیل می‌گردد. جدول ۱۳ در زیر، صورت صرفی فعل «رفتن» را در صیغگان مختلف گذشته استمرای نمایش می‌دهد.

جدول ۱۳: ساخت فعل گذشته مستمر لازم

پیش‌بست مطابقه با فاعل + ستاک گذشته + صرف گذشته ساده daštun

šodun	معنی	مفرد	معنی	جمع
اول شخص	داشتم می‌رفتم	daš-te šo-ε	داشتیم می‌رفتیم	dašt-im šo-im
		۱ ش م-رفتن ۱ ش م-داشتن		۱ ش ج-رفتن ۱ ش ج-داشتن
دوم شخص	داشتی می‌رفتی	dašt-i šo-i	داشتید می‌رفتید	dašt-id šo-id
		۲ ش م-رفتن ۲ ش م-داشتن		۲ ش ج-رفتن ۲ ش ج-داشتن
سوم شخص	داشت می‌رفت	dašt-a šo-	داشتند می‌رفتند	dašt-en šo-en
		۳ ش م-رفتن ۳ ش م-داشتن		۳ ش ج-رفتن ۳ ش ج-داشتن

ساخت فعل گذشته مستمر افعال متعدی نیز در این گویش، نیازمند صرف فعل ماضی ساده «داشتن» است. با این تفاوت که فعل اصلی مورد نظر با افزودن پیش‌بست‌های فعلی در جدول ۷ به ابتدای ستاک گذشته فعل و بدون کاربرد شناسه فاعلی تشکیل می‌گردد. به این ترتیب صورت اول شخص مفرد برای فعل متعدی «xartun» به شکل «dašte me xart» به دست می‌آید.

جدول ۱۴ در زیر صرف فعل متعدی «خوردن» را در زمان گذشته مستمر برای صیغگان مختلف ارائه می‌دهد.

جدول ۱۴: ساخت فعل گذشته مستمر متعدی

ستاک گذشته + پیش‌بست مطابقه با فاعل + صرف گذشته ساده *dašt-vun*

<i>xart-vun</i>	معنی	مفرد	معنی	جمع
	داشتم	<i>dašt-ε me xart</i>	داشتیم	<i>dašt-im mo xart</i>
اول شخص	می‌خوردم	خورد من ۱ ش م- داشتن	می‌خوردیم	خورد ما ۱ ش ج-داشتن
	داشتی	<i>dašt-i de xart</i>	داشتید	<i>dašt-id do xart</i>
دوم شخص	می‌خوردی	خورد تو ۲ ش م- داشتن	می‌خوردید	خورد شما ۲ ش ج-داشتن
	داشت می‌خورد	<i>dašt-a še xart</i>	داشتند	<i>dašt-en šo xart</i>
سوم شخص		خورد او ۳ ش م- داشتن	می‌خوردند	خورد ایشان ۳ ش ج- داشتن

در این گویش نیز مانند زبان فارسی، گذشته مستمر دارای صورت منفی نبوده و تنها به صورت مثبت بکار می‌رود.

۳-۵-۱۰. فعل گذشته نقلی

جهت ساخت فعل گذشته نقلی در گویش بهدینی محلی یزد، پس از قرار گرفتن پیشوند «i» در ابتدای ستاک گذشته فعل، شناسه فاعلی مناسب به انتهای ستاک گذشته افزوده می‌شود. به این ترتیب، صورت گذشته نقلی فعل لازم «خوابیدن» در صیغه اول شخص مفرد برابر است با «*xoftude*». در جدول شماره ۱۵ در زیر صرف فعل «خوابیدن» در زمان گذشته نقلی جهت مطالعه بیشتر ارائه می‌گردد.

جدول ۱۵: ساخت فعل گذشته نقلی لازم

پیش‌بست مطابقه با فاعل + ستاک گذشته + i

معنی	مفرد	معنی	جمع	xoftudvun
خوابیده‌ام	i-xoftud-ε	خوابیده‌ایم	i-xoftud-im	اول شخص
۱ ش م-خوابیدن-نقلی ساز		۱ ش ج-خوابیدن-نقلی ساز		
خوابیده‌ای	i-xoftud-i	خوابیده‌اید	i-xoftud-id	دوم شخص
۲ ش م-خوابیدن-نقلی ساز		۲ ش ج-خوابیدن-نقلی ساز		
خوابیده است	i-xoftud-a	خوابیده‌اند	i-xoftud-en	سوم شخص
۳ ش م-خوابیدن-نقلی ساز		۳ ش ج-خوابیدن-نقلی ساز		

جهت ساخت فعل متعدی این زمان، نیازمند پیش‌بست فعلی مشروح در جدول ۷، به علاوه ستاک گذشته فعل و افزودن پسوند «a» به انتهای ستاک آن هستیم. بر این اساس، صرف اول شخص مفرد فعل «vatvun» به معنای «گفتن»، برابر است با «me vata». جدول ۱۶ در زیر صرف فعل گذشته نقلی متعدی را جهت آشنایی بیشتر ارائه می‌دهد.

جدول ۱۶: ساخت فعل گذشته نقلی متعدی

پسوند «a» + ستاک گذشته + پیش‌بست مطابقه با فاعل

معنی	مفرد	معنی	جمع	vatvun
من گفته‌ام	me vat-a	ما گفته‌ایم	mo vat-a	اول شخص
گفته من		گفته ما		
تو گفته‌ای	de vat-a	شما گفته‌اید	do vat-a	دوم شخص
گفته تو		گفته شما		
او گفته است	še vat-a	آنها گفته‌اند	šo vat-a	سوم شخص
گفته او		گفته آنها		

در ساخت ماضی نقلی نیز، در هر دو حالت فعل لازم و متعدی، جایگاه پیشوند منفی ساز «na» پیش از ستاک فعل بوده و به این ترتیب صورت منفی فعل لازم «خوابیدن» در صیغه سوم شخص جمع، به شکل «naxoftuden» بوده، و صورت منفی فعل متعدی «گفتن» برای سوم شخص جمع، به صورت «šo navata» به معنای «نگفته‌اند» خواهد بود.

۳-۵-۱۱. گذشته دور

ساخت گذشته دور یا بعید در گویش محلی یزد، بر حسب لازم یا متعدی بودن فعل، دارای دو شیوه ساخت متفاوت است. گذشته دور افعال لازم در این گویش با افزودن صرف گذشته ساده فعل «budvun» به صفت فعلی گذشته صورت می‌گیرد که چنانچه در بخش ۳-۳ گفته شد، با اضافه کردن پسوند «a» به انتهای ستاک گذشته فعل تشکیل می‌شود. به عنوان مثال صورت اول شخص مفرد فعل «نشستن» در زمان گذشته دور این گویش به شکل «našta boε» ساخته می‌شود. جدول ۱۷ در زیر صرف فعل لازم «نشستن» را در زمان گذشته دور نمایش می‌دهد.

جدول ۱۷: ساخت فعل لازم «نشستن» گذشته دور
صرف ماضی ساده «budvun» + صفت فعلی گذشته

naštavun	معنی	مفرد	معنی	جمع
اول شخص	نشسته بودم	našt-a bo-ε	نشسته بودیم	našt-a bo-im
		۱ ش م-بود نشسته		۱ ش ج-بود نشسته
دوم شخص	نشسته بودی	našt-a bo-i	نشسته بودید	našt-a bo-id
		۲ ش م-بود نشسته		۲ ش ج-بود نشسته
سوم شخص	نشسته بود	našt-a b-a	نشسته بودند	našt-a bo-en
		۳ ش م-بود نشسته		۳ ش ج-بود نشسته

در این گویش جهت ساخت گذشته دور افعال متعدی، به صرف ماضی نقلی فعل اصلی، فعل سوم شخص مفرد ماضی ساده «budvun» افزوده می‌شود. در این حالت فعل «بودن» در صیغگان مختلف صرف نشده و تنها شکل ثابت «ba» به معنای «بود» کاربرد دارد. به عنوان مثال جهت ساخت صورت سوم شخص جمع فعل «دیدن» در زمان گذشته دور، ابتدا مصدر «didvun» با استفاده از پیش‌بست فعلی، ستاک گذشته فعل و پسوند «a»، به صورت ماضی نقلی «še dida» تشکیل شده و سپس با افزودن ماضی ساده سوم شخص بودن به انتهای آن، صورت صرفی «še dida ba» بدست می‌آید که به معنای «ندیده بودیم» می‌باشد. صرف گذشته دور فعل متعدی «دیدن» در جدول ۱۸ جهت مطالعه بیشتر ارائه می‌شود.

جدول ۱۸: ساخت فعل متعدی «دیدن» گذشته دور

ماضی ساده سوم شخص بودن «budvun» + ماضی نقلی فعل اصلی				
didivun	معنی	مفرد	معنی	جمع
اول شخص	دیده بودم	me did-a ba	دیده بودیم	mo did-a ba
		۱ ش م-بود دیده من		۱ ش م-بود دیده ما
دوم شخص	دیده بودی	de did-a ba	دیده بودید	do did-a ba
		۱ ش م-بود دیده تو		۱ ش م-بود دیده شما
سوم شخص	دیده بود	še did-a ba	دیده بودند	šo did-a ba
		۱ ش م-بود دیده او		۱ ش م-بود دیده آنها

جهت ساخت صورت منفی گذشته دور هر دو دسته افعال لازم و متعدی، در این زمان هم پیشوند منفی ساز «na» بکار برده می‌شود که جایگاه آن در حالت فعل لازم، ابتدای صفت فعلی گذشته، و در حالت فعل متعدی، در فاصله بین پیش‌بست فعلی و صورت صرفی ماضی نقلی فعل اصلی است. بر این اساس، صورت منفی «me dida ba» برابر است با «me nadida ba» که به معنای «ندیده بودم» است.

۳-۵-۱۲. گذشته التزامی

آخرین صورت مورد بررسی در این بخش، فعل گذشته التزامی است که با دو ساخت متفاوت برای افعال لازم و متعدی شکل می‌گیرد. ساخت گذشته التزامی افعال لازم در گویش بهدینی محلی یزد، با استفاده از صفت فعلی گذشته فعل اصلی به علاوه صرف مضارع التزامی فعل «budvun» ساخته می‌شود. در این حالت، جهت ساخت صورت ماضی التزامی «رفته باشم» در صیغه اول شخص مفرد، صفت فعلی گذشته مصدر «šodvun»، با افزودن پسوند «a» به انتهای ستاک ماضی فعل، به صورت «šta» ساخته شده و سپس فعل «بودن» برحسب شخص و شمار مورد نیاز و بر طبق جدول ۵ صرف شده و به آن اضافه می‌گردد. در جدول ۱۹ در زیر صرف گذشته التزامی فعل «رفتن» نمایش داده می‌شود.

جدول ۱۹: ساخت گذشته التزامی فعل لازم «رفتن»

مضارع التزامی بودن «budvun» + صفت فعلی گذشته

šodvun	معنی	مفرد	معنی	جمع
اول شخص	رفته باشم	šta be	رفته باشیم	šta bim
دوم شخص	رفته باشی	šta bi	رفته باشید	šta bid
سوم شخص	رفته باشد	šta but	رفته باشند	šta ben

مانند سایر صورت‌های فعل گذشته، فعل متعدی ماضی التزامی نیز در گویش بهدینی محلی یزد دارای ساختی متفاوت با فعل لازم داشته و صرف این زمان برای افعال متعدی، با اضافه کردن پیش‌بست فعی به ابتدای صفت فعلی گذشته فعل اصلی و صورت سوم شخص مفرد حال فعل «بودن» حاصل می‌شود. صرف فعل متعدی «داشتن» جهت آشنایی بیشتر در جدول ۲۰ ارائه می‌گردد.

جدول ۲۰: ساخت گذشته التزامی فعل متعدی «داشتن»

سوم شخص مفرد حال التزامی بودن «budvun» + صفت فعلی گذشته + پیش‌بست مطابقه با فاعل

معنی	مفرد	معنی	جمع	daštun
اول شخص	me dašta be ۱ ش م-بودن داشته من	داشته باشیم	mo dašta bim ۱ ش ج-بودن داشته ما	
دوم شخص	de dašta bi ۲ ش م-بودن داشته تو	داشته باشید	do dašta bid ۲ ش ج-بودن داشته شما	
سوم شخص	še dašta but ۳ ش م-بودن داشته او	داشته باشند	šo dašta ben ۳ ش ج-بودن داشته آنها	

۳-۵-۱۳. ساخت کنایی

دبیرمقدم (۱۳۹۳) «مطابقه فعلی» را یکی از شیوه‌های نمایش کنایی می‌داند که طی آن «فعل با فاعل فعل لازم مطابقه می‌کند ولی در جمله‌های دارای فعل متعدی همین مطابقه با مفعول صریح انجام می‌شود، نه با فاعل کنایی» (دبیرمقدم، ۱۳۹۳: ۵۵). با مطالعه صورت‌های مختلف زمان افعال در گویش بهدینی محلی یزد، مشخص می‌شود که این گویش دارای ساخت‌های متفاوتی جهت نمایش زمان گذشته برای افعال لازم و متعدی است. به این ترتیب، درحالی که در نمایش زمان‌های مختلف گذشته، برای فعل لازم، از شناسه‌های فاعلی استفاده می‌شود، نمایش افعال متعدی این زمان‌ها با استفاده از «پیش‌بست فعلی» صورت می‌گیرد که پیش از فعل بکار می‌روند و فعل اصلی بدون شناسه فاعلی ظاهر می‌شود. بر این اساس و بر طبق تعریف دبیرمقدم (۱۳۹۳)، گویش بهدینی محلی یزد دارای ساخت کنایی است. همانطور که غالب زبان‌های ایرانی از ساخت کنایی گسسته^۷ بهره می‌برند (کریمی، ۱۳۹۲) در این گویش نیز، ساخت کنایی زمان محور بوده و آن هنگام که از ستاک گذشته فعل استفاده شود، ساخت کنایی فعال می‌گردد. بر همین اساس، چنانکه پیشتر اشاره شد، در هنگام صرف فعل متعدی در زمان‌های گذشته، از پیش‌بست‌های جدول ۷ جهت نمایش حالت کنایی فاعل استفاده می‌شود. به عنوان نمونه در جمله ۷ در زیر، سه فعل متعدی

7. Spilt ergative

«دوست داشتن»، «گفتن» و «خواندن» در زمان گذشته، فاقد شناسهٔ فاعلی بوده و شخص و شمار فاعل، به ترتیب با استفاده از پیش‌بست «om»، «šo» و «mo» نمایش داده شده است.
 ۱۲) me čun xeyli vajoš om duste dašt šo vata ba mo vexina.

۳ش م-خواندن-ب ما برای ۳ش م-گفته آنها ۳ش م-دوست داشتن من خیلی چون من
 «من چون صدایش را خیلی دوست داشتم، گفته بودند بیاید بخواند».

چنانچه در جملهٔ فوق مشخص است، هیچ‌کدام از سه فعل متعدی دارای شناسهٔ فاعلی نبوده و تطابق آنها با کمک پیش‌بست‌ها به نمایش درآمده است که در جملات ۱۳ و ۱۴ هم مطابقت بین فعل و فاعل از طریق پیش‌بست انجام شده است.

۱۳) ta dašti me de=tarsnud

ترساندی مفاعلی ۲ش م من را داشتی تو

«تو داشتی من را می‌ترساندی»

۱۴) un dašt iye še=tarsnud.

ترساند مفاعلی ۳ش م آنها را داشت او

«او داشت آنها را می‌ترساند».

۴. نتیجه‌گیری

مطالعه و بررسی دستگاه فعل گویش بهدینی محلی یزد، نشان‌دهندهٔ نظامی پیچیده جهت نمایش زمان‌های متفاوت فعلی است به نحوی که این زبان در کنار سه نمایش برای فعل در زمان حال، دارای شش شیوهٔ نمایش زمان گذشته است که با توجه به تمایز قائل شدن نحوهٔ ساخت افعال لازم و متعدی در این زمان، دوازده صورت ماضی تشکیل می‌گردد. به علاوه، چنین تمایز پیچیده‌ای در خصوص رفتار متفاوت افعال لازم و متعدی در زمان گذشته نشان‌دهندهٔ وجود

ساخت کنایی دوگانه در این گویش کهن ایرانی است. داده‌های حاصل از مصاحبه عمیق با گویشوران اندک این زبان در خطر انقراض، نشان‌دهنده آن است که فعل در این گویش دارای دو ستاک گذشته و حال است و در صرف فعل در زمان‌های مختلف، تمایز بین سه شخص اول شخص، دوم شخص و سوم شخص برقرار است. فعل در این گویش تفاوت شمار را نیز به دو صورت مفرد و جمع نمایش می‌دهد که نحوه نمایش آن در خصوص فعل‌های لازم و متعدی متفاوت است. بر این اساس نمایش شخص و شمار در افعال لازم به کمک شناسه‌های فاعلی صورت می‌گیرد که به انتهای ستاک فعل متصل می‌شوند، درحالی‌که افعال متعدی، شخص و شمار را با کمک پیش‌بسته‌هایی نمایش می‌دهند که پیش از ستاک فعل ظاهر می‌شوند. در خصوص زمان‌های مختلف رایج در این گویش، دو گروه عمده زمان حال و زمان گذشته وجود دارد. این گویش شکل خاصی برای زمان آینده نداشته و جهت افاده معنای آینده، از زمان حال ساده استفاده می‌شود. از نکات جالب توجه در این گویش، ویژگی کنایی آن است که از مشخصه‌های رایج در زبان‌های ایرانی میانه بوده و تا کنون در این زبان حفظ شده است. این ویژگی که به شکل کنایی دوگانه تعریف می‌شود، با صرف افعال متعدی در زمان گذشته رخ نموده و تطابق فعلی را با کمک پیش‌بسته نمایش می‌دهد.

۵. فهرست منابع

- بشیرنژاد، حسن. (۱۳۸۳). زبان‌های محلی ایران و خطر انقراض. فرهنگ مردم/ایران، (۵ و ۶)، ۶۵-۸۴.
- پولادی درویش، میترا. (۱۳۷۹). توصیف پاره‌ای از ویژگی‌های فعل در گویش بهدینان (مرکز شهر یزد). در کاظمی، مجموعه مقالات پنجمین کنفرانس زبان‌شناسی نظری و کاربردی. تهران: شرکت آرویج ایرانیان.
- ثمره، یدالله. (۱۳۵۴). پاره‌ای ویژگی‌های دستوری گویش دری، گونه زین آبادی. مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، (۹۰).

دیرمقدم، محمد. (۱۳۹۳). *رده‌شناسی زبان‌های ایرانی*. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت). مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.

سروشیان، جمشید سروش. (۱۳۴۵). *فرهنگ بهدینان*. تهران: نشر فرهنگ ایران زمین.

فرهمنند، آرمیتا. (۱۳۹۶). بررسی نقش عوامل اجتماعی در نابودی گویش بهدینان کرمان و تلاش برای نجات آن. *مطالعات ایرانی*، (۳۱)، ۱۴۱-۱۶۵.

فیروزبخش، فرانک. (۱۳۷۶). *بررسی ساختمان دستوری گویش بهدینان شهر یزد*. تهران: مؤسسه انتشاراتی-فرهنگی فروهر.

کریمی، یادگار. (۱۳۹۲). *مطابقه در نظام کنایی (ارگنیو) زبان‌های ایرانی: رقابت واژه‌بست و وند*. مجله پژوهش‌های زبانشناسی، ۴ (۲)، ۱-۱۸.

مزدپور، کتایون. (۱۳۷۴). *واژه‌نامه گویش بهدینان شهر یزد: فارسی به گویش همراه با مثال (جلد اول)*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

مزدپور، کتایون. (۱۳۹۷). *واژه‌نامه گویش بهدینان شهر یزد: فارسی به گویش همراه با مثال (جلد سوم)*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

فرهنگستان زبان و ادب فارسی. (۱۳۹۹). *راهنمای گردآوری گویش‌ها برای گنجینه گویش‌های ایرانی*. بازبایی شده در تاریخ ۱۳۹۹/۱۱/۱۹ از آدرس:

<https://www.barkhat.news/art/161450202841/a-brief-guide-to-collecting-iranian-dialects>

Lecoq, P. (1989). le dialect le Centre L'Iran. *Compendium linguarum Iranicarum*. Wiesbaden: Ludwig Reichert Verlag, 313-326.

UNESCO. (2021). *UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger*. available at: <http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php>.

Windfuhr, G. (1989). Behdinān Dialect. *Encyclopedia Iranica*, IV/1, 1989, 105-8. online edition, 1989, available at: <http://www.iranicaonline.org/articles/behdinan-dialect>.